

УДК 37(330.322+.001.76)

ФОНДИ ЦІЛЬОВОГО КАПІТАЛУ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОВГОСТРОКОВОГО РОЗВИТКУ ВУЗІВ

О.В. Моліна, к.е.н., с.н.с.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ, Одеса, Україна

Формування в Україні інноваційного освітнього простору як передумова росту інноваційної активності в країні не-реально без використання інноваційних механізмів та інструментів фінансування освіти. Вітчизняна освіта відчуває значний дефіцит фінансових коштів, що становить, за деякими оцінками, близько 60-70%, наслідком чого є його низька якість і невисока ефективність. На цьому тлі модернізація його фінансового забезпечення йде по шляху створення системи багатоканального фінансування на основі розширення переліку позабюджетних джерел, у тому числі залучення ресурсів благодійних фондів.

Використання ресурсів благодійності для фінансування проектів та програм у сфері освіти і науки все більш широко використовується в сучасній зарубіжній практиці. Формуванню цієї тенденції сприяло динамічний розвиток у всьому світі сектора некомерційних (неприбуткових) організацій (НКО) і прагнення держав перекласти на них частину функцій у сфері соціальної політики. Якщо спочатку ресурси благодійності використовувалися виключно для вирішення проблем у сфері соціального захисту, то сьогодні вони активно застосовуються для накопичення людського капіталу, в тому числі фінансування освіти та наукової діяльності.

Особливе місце серед благодійних фондів займають фонди цільового капіталу або ендаументи. Наявність у організації ендаументу підвищує її стійкість та фінансові можливості в реалізації освітніх та науково-дослідних проектів. На тлі інвестиційного голоду системи освіти країни постановка завдання впровадження в національну практику ендаументів є досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Практичне використання фондів цільового капіталу як джерела фінансування освіти та науково-дослідної діяльності установ освіти і науки є для вітчизняної теорії і практики темою новою та мало дослідженою. Тривала відсутність необхідної нормативно-законодавчої бази створення і функціонування ендаументів обмежувала дослідження даної проблеми описом позитивного зарубіжного досвіду без прив'язки до вітчизняної практики. Ні в теоретичному, ні в практичному плані даний механізм вирішення фінансових проблем освіти не представляв реального інте-

Моліна О.В. Фонди цільового капіталу як джерело довгострокового розвитку вузів.

Піднято питання використання ресурсів благодійності для формування фондів цільового капіталу вузів. Проаналізована практика становлення інституту ендаументу в Росії. Дана оцінка законодавчої основи формування і функціонування ендаументів в національній економіці.

Ключові слова: економіка освіти, фондів механізми, ендаумент, державно-приватне партнерство, законодавча основа

Моліна Е.В. Фонды целевого капитала как источник долгосрочного развития вузов.

Поднят вопрос использования ресурсов благотворительности для формирования фондов целевого капитала вузов. Проанализирована практика становления института эндаумента в России. Дана оценка законодательной основы формирования и функционирования эндаументов в национальной экономике.

Ключевые слова: экономика образования, фондовые механизмы, эндаумент, государственно-частное партнерство, законодательная основа

Molina O.V. Endowment funds as the source of long-term high school development.

The question of charity using for high school endowment is described. The Russian practice of endowment institute formation is analyzed. The legislative ground of endowment formation and functioning in national economy is evaluated.

Keyword: economy of education, fund mechanisms, endowment, state-private partnership, legislative ground

ресу. Тільки поява відповідного закону [1], який легалізував ендаументи в Україні, дозволила перевести дану тему в практичну площину.

Мета дослідження полягає в аналізі світового досвіду становлення інституту ендаументу у сфері вищої освіти й обґрунтування «вузьких» місць його формування та розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу

Серед фондів фінансування сфери освіти особливе місце займають накопичувально-розподільчі фонди цільового капіталу або ендаументи. Відповідно до словника фінансових та інвестиційних термінів, «ендаумент – безстроковий дар у вигляді коштів або майна, переданий організації на спеціальні цілі. Ендаументи можуть бути вкладені в фізичні активи або інвестовані з метою отримання доходу на фінансування діяльності» [2].

Таким чином, ендаумент представляє собою сукупність активів, пожертвуваних некомерційній (неприбутковій) організації, у даному випадку вузу, з метою акумулювання, наступного інвестування та отримання додаткового доходу. Інвестиційний дохід, або яка-небудь його частина, витрачається на її поточну діяльність.

Ендаументи створюються благодійником (донором), який є «зовнішнім світом» по відношенню до організації – бенефіціару благодійної допомоги. Його відмінністю від звичайної благодійної організації є строго цільовий характер діяльності. Найбільш відомий у світі ендаумент – Нобелівський фонд.

Основні суб'єкти формування та розвитку фонду цільового капіталу та їх роль на різних етапах його життєвого циклу наведено в таблиці.

Таблиця. Етапи управління цільовим капіталом

Етапи	Участь у реалізації етапу			
	Вуз	Фонд	Жертводавці	УК
Підготовчий	+	+	+	–
Формування цільового капіталу	+	+	+	–
Довірче управління	–	–	–	+

Перший ендаумент був створений у Великобританії, де для його позначення частіше застосовується поняття «траст». Траст – це зобов'язання, відповідно до яких одна особа (довірчий власник) може управляти майном, переданим йому для цих цілей іншою особою (власником) в інтересах третіх осіб (бенефіціарів), які володіють правом вимагати примусового виконання [2]. Держава у Великобританії зацікавлена у створенні ендаументів. Наприклад, для того, щоб допомогти вузам створити свої ендаументи, уряд виділив 200 тис. фунтів стерлінгів. Причому, кошти отримали і ті вузи, які не мали фондів, і ті, у кого вони вже були, але в меншому розмірі [3].

Найбільшого поширення ендаументи отримали в США і, в першу чергу, – університетські ендаументи. Найбільший з них – ендаумент Гарвардського університету. Його розмір у 2012 р. становив 30,4 млрд. дол [4]. Фонд приносить 33% доходу університету. Над його розвитком працює відділ у складі 280 осіб. У фонді Массачусетського технологічного університету індивідуальні пожертвування до фонду перевищують пожертвування корпорацій майже в три рази.

Довірче управління американськими ендаументами часто здійснюють випускники університету, які переслідують при цьому більш іміджеві цілі. Сьогодні університетські ендаументи США мають можливість здійснювати широку диверсифікацію інвестиційного портфеля, що дозволяє їм забезпечувати досить високу прибутковість фондів – до 20 %. Їх сучасний інвестиційний портфель складається переважно з ризикових інстру-

ментів (вкладення у венчурний капітал, інструменти ринку нерухомості, хедж-фонди). Інструменти з фіксованою прибутковістю сьогодні становлять близько 1/3 всіх вкладень фонду.

Залежно від особливостей формування фонду, структури його жертводавців, активності роботи з ними, інформаційної прозорості та інших параметрів ендаумент-фонди створюються за однією з трьох моделей [6]:

- відкрита модель;
- закрита модель;
- «змішана» модель.

Для закритої моделі (ендаумент великих власників) характерне незначне число жертводавців, великий розмір пожертвувань, рідке поповнення фонду, низька інформаційна прозорість функціонування. Для відкритої – демократичної моделі (ендаумент «середнього класу») властиві: велике число жертводавців, диверсифікована структура пожертвувань, наявність пожертвувань різних розмірів, постійне поповнення фонду, висока інформаційна прозорість. У практиці США більшість фондів може бути віднесено до третьої моделі.

Для України представляє інтерес досвід Росії, яка підійшла до практичної реалізації ендаументів у 2006 р. з появою Закону РФ «Про порядок формування та використання цільового капіталу некомерційних організацій», який набрав чинності в січні 2007 р. і з того часу зазнав лише дві поправки.

У разі державного або муніципального освітнього закладу ендаумент-фонди виступають як

механізм державно-приватного партнерства в освіті. Під останнім розуміється система довгострокових відносин між державою (що представляють його суб'єктами) і суб'єктами приватного сектору економіки з реалізації проектів у сфері професійної освіти на основі об'єднання ресурсів та розподілу доходів чи немайнових вигод, витрат і ризиків [6].

Відповідно до законодавства РФ цільовий капітал можуть створювати виключно некомерційні (безприбуткові) організації. На збір пожертвувань відводиться один рік, мінімальний розмір фонду – 3 млн. руб., мінімальний термін дії ендаументу – 10 років. Законом встановлено перелік об'єктів, в які можуть бути розміщені грошові кошти, які складають цільовий капітал [5]:

- державні цінні папери РФ, державні цінні папери суб'єктів РФ, облігації інших російських емітентів;
- акції російських емітентів, створених у формі відкритих акціонерних товариств;
- державні цінні папери іноземних держав, відповідні вимогам, визначеним до боргових зобов'язань іноземних держав, в які можуть розміщуватися кошти Стабілізаційного фонду РФ;
- облігації й акції інших іноземних емітентів;
- іпотечні цінні папери, випущені відповідно до законодавства РФ про іпотечні цінні папери;
- інвестиційні паї закритих пайових інвестиційних фондів, якщо правилами довірчого управління цими пайовими інвестиційними фондами передбачається виплата доходу від довірчого управління не рідше одного разу на рік;
- інвестиційні паї інтервальних пайових інвестиційних фондів;
- інвестиційні паї відкритих пайових інвестиційних фондів;
- об'єкти нерухомого майна;
- депозити в рублях і іноземній валюті в кредитних організаціях.

Інвестування коштів, що становлять цільовий капітал, у вищевказані цінні папери (за винятком інвестиційних паїв відкритих пайових інвестиційних фондів) може здійснюватися тільки в тому випадку, якщо вони звертаються на організованому ринку цінних паперів.

Наприкінці 2011 р. спеціальним законом було розширено дозвільний список пожертвувань в сформований цільовий капітал. Якщо формувати ендаумент як і раніше, можливо тільки лише за рахунок грошових коштів у валюті РФ або іноземній валюті, то поповнювати – за рахунок цінних паперів, нерухомого майна, дивідендів, процентного купонного доходу, інших доходів за цінними паперами.

За період 2006-2008 рр. в Росії було створено 60% усіх фондів. В даний час ендаументи створені при більшості навчальних закладів, музеях, театрах, бібліотеках і т.д. – всього 110 фондів.

Найбільш великі університетські ендаументи – це Сколтех (розмір фонду 4,7 млрд. руб), фонд МДІМВ (розмір фонду 1,0 млрд. руб., один із засновників фонду – Асоціація випускників, серед жертводавців багато фізичних осіб), фонд Санкт-Петербурзького державного університету (розмір фонду 0,7 млрд. руб.) та ін [7].

Більшість російських ендаументів спочатку створювалося по закритій моделі. Основні жертводавці фондів – великі компанії або багаті люди, які таким чином отримують можливість впливати на навчальний та науковий процес. Це представляє певну проблему. Орієнтуючись виключно на вимоги благодійників, фонд може «піти» від своєї місії. З розвитком механізмів фандрайзингу та залучення великої кількості різних жертводавців чимало фондів починають перебудовуватися на відкриту модель.

Основні переваги ендаумент-фонду для освітнього закладу полягають у наступному:

- залучення приватних інвестицій в освіту;
- недоторканність створеного цільового капіталу, витрачання тільки отриманих доходів від управління цільовим капіталом;
- можливість фінансування широкого переліку напрямів;
- придбання освітньою установою при наявності ендаумент-фонду переваг в отриманні більш високих державних статусів;
- підвищення ефективності управління майном освітньої установи;
- прозора і більш зрозуміла структура для жертводавців;
- зручний механізм для піклувальників в плані збору пожертвувань і контролю за витрачанням коштів ендаументу;
- податкові пільги.

На малюнку наведено напрями використання отриманого доходу від цільового капіталу Сибірського федерального університету Росії.

Структура інвестиційного портфеля російських фондів досить консервативна. Наприклад, в МДІМВ, що має другий за обсягом ендаумент в країні, вона виглядає наступним чином: не більше 12% акцій, порядку 79% вкладається в облігації, 8% розміщується на депозитах, а інші кошти тримаються у валюті [7].

Ендаументи російських університетів сьогодні представляють певний сегмент ринку інституційних інвесторів. Довірче управління ними здійснюють великі компанії з управління активами, що зарекомендували себе на фондовому ринку. З їхнього боку інтерес до управління цільовим капіталом фондів, незважаючи на те, що він незрівнянно менше цільового капіталу ендаументів в США, поступово зростає.

«Справедливість з точки зору різних поколінь» є одним з найбільш дискутованих питань у обговоренні норм витрачання цільового капіталу. У 1974 р. Д. Тобін, що запропонував цей термін, звернув увагу на проблему рівності можливостей

різних поколінь. З чого випливає, що повністю витратити отриманий дохід, становить певний ризик. У разі зростання інфляції, нестачі або відсутності нових пожертвувань, падіння фондового ринку та інших несприятливих обставин постане необхідність почати витратити цільовий капітал, що суперечить ідеї збереження і примноження зібраних пожертвувань для майбутніх поколінь.

Спільні риси діючих в Росії фондів цільового капіталу полягають у наступному [6]:

- як одержувачів доходів від цільового капіталу виступають в основному великі державні вузи, престижні недержавні вузи і бізнес-школи;
- основний обсяг пожертвувань, що формують цільові капітали, створений за рахунок великих

- внесків 3-6 фізичних осіб – випускників вузів, які є успішними підприємцями;
- важливу роль у створенні ендаументу, як правило, грають ректор і вищий менеджмент вузу, що виступають в якості одного з дарувальників або засновників фонду;
- основними напрямками використання коштів ендаументів є матеріальна підтримка розвитку вузу, освітні та науково-дослідні проекти, стипендіальна і грантова підтримка студентів;
- для багатьох фондів характерна закритість і низька інформаційна прозорість діяльності та ін.

Рис. Напрямки використання доходів від цільового капіталу

Незважаючи на зростання кількості вузів, що мають ендаументи, вони становлять менше 2% загального числа вузів Росії. Низька активність вузів, бізнесу і населення у створенні ендаумент-фондів обумовлена не тільки станом економіки, а й організаційними, адміністративними і правовими бар'єрами, що перешкоджають активному залученню інвестицій у сферу освіти через механізм цільового капіталу. У числі проблем розвитку ендаументів в Росії позначилися такі [6].

- 1) Закритий характер ендаумент-фондів.
- 2) Обмежена доступність механізму цільового капіталу для невеликих освітніх установ, менш затребуваного профілю діяльності (наприклад, педагогічних університетів).
- 3) Недостатній обсяг податкових та інших пільг і стимулів для жертводавців до фондів цільового капіталу.
- 4) Обмеження видів майна, що направляється жертводавцями на формування і поповнення цільового капіталу.
- 5) Проблема ефективності управління цільовим капіталом ендаумент-фонду.
- 6) Проблема ефективності управління доходом від цільового капіталу в умовах діючої організаційної структури освітніх закладів.

7) Залежність інтересу до ендаумент-фондів від динаміки економічної кон'юнктури.

8) Обмеження за розміром цільового капіталу та терміном його формування.

9) Невідповідність терміну довірчого управління майном ендаумент-фонду (5 років) та періоду діяльності фонду.

10) Нерозвиненість культури і традицій благодійності основної частини населення.

Вважається, що сплеск інтересу до цільового капіталу в Росії багато в чому пов'язаний з вищою освітою. Тому створивши цільові капітали для своїх підопічних, великі компанії цілком можуть зупинитися, і виявиться, що бажаючих інвестувати в цільовий капітал не так багато. У зв'язку з цим некомерційним організаціям доведеться докладати значних зусиль для залучення уваги до своєї діяльності, підтвердження своєї готовності створити і примножити отримані пожертвування [8].

Для проведення успішних компаній із залучення коштів жертводавців до фондів, які створені за будь-якої з трьох моделей (відкритої, закритої, змішаної) у всьому світі від співробітників фонду потрібен певний рівень професійних компетенцій з використання фандрайзингових технологій.

Фандрайзинг (від англ. Fundraising – «збір коштів») представляє собою організаційно-економічний інструмент для залучення та акумулювання грошових коштів від зовнішніх донорів - фізичних та юридичних осіб з метою реалізації певних соціальних проектів. В його основі лежить чітке знання про категорії потенційних донорів, їх інтереси та потреби, необхідне для їх стимулювання до більш активної участі у поповненні фонду.

Фандрайзинг є одним з ключових напрямків діяльності при створенні фондів цільового капіталу, що організовується в структурі вузу, в структурі асоціації випускників, в структурі фонду, в структурі керуючої компанії, за змішаного варіанту. Кожен з варіантів вимагає формування команди фахівців, що мають досвід залучення коштів для некомерційних організацій, а також виділення для них відповідного фінансування, яке покриває маркетингові, представницькі витрати, витрати на відрядження і т.д.

Серед світових практик фандрайзингу, наприклад, такі: асоціація випускників МІТ (США) для залучення уваги до свого фонду проводить 1202 заходів на рік по всьому світу; Гарвард (США) організовує змагання по учасникам пожертвувань між випускниками різних випусків: 80,4% випускників 2012 р. і 83,6% – випускників 2013 р.; Стенфорд (США) використовує різноманітні способи пожертвувань, включаючи перекази з мобільного телефону та електронні гроші; основний збір коштів до фонду цільового капіталу проводиться в рамках кампаній, приурочених до певних подій і т.д. Фандрайзинг, в основі якого лежить міждисциплінарний підхід, за прикладом Заходу сьогодні введений в навчальний процес всіх великих вузів Росії (Томськ, Санкт-Петербург та ін.).

Проблема благодійності активно просувалася в останні роки у вітчизняному законодавстві. Головною метою було приведення його у відповідність європейським нормам, а саме: спростити реєстрацію та адміністрування благодійних організацій, підвищити контроль благодійників за використанням наданої ними допомоги, впровадити нові інструменти благодійності, зменшити податкове навантаження на одержувачів благодійної допомоги. У зв'язку з новими завданнями в законі розширено перелік сфер благодійної діяльності. Поряд з іншими (всього 14) в нього включені освіта, наука і наукові дослідження, культура і мистецтво.

У Ст. 5 Закону в числі видів благодійної діяльності зазначено наступні [1]:

- безкоштовна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, а також безкоштовна поступка бенефіціарам майнових прав;
- безкоштовна передача бенефіціарам права користування та інших речових прав на майно і майнові права;
- безоплатна передача бенефіціарам доходів від майна і майнових прав;
- безкоштовне надання послуг і виконання робіт на користь бенефіціарів;

- благодійна спільна діяльність та виконання інших контрактів (договорів) про благодійну діяльність;
- публічний збір благодійних пожертвувань;
- управління благодійними ендаументами;
- проведення благодійних аукціонів, негрошових лотерей, конкурсів та інших благодійних заходів, не заборонених законом.
- У числі достоїнств нового закону можна виділити:
  - зниження податкового навантаження на благодійників та благоотримувачів, що було однією з найбільш істотних перешкод для розвитку благодійності в країні;
  - особлива увага до питань прозорості діяльності благодійних фондів, необхідність державного контролю, який мають здійснювати органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень;
  - актуалізація ролі наглядових рад у діяльності благодійних фондів;
  - включення до переліку видів благодійної діяльності виконання заповітів, заповідальних відмов і спадкових договорів;
  - легалізація ендаументів.

Мінімальний термін розміщення ендаумента в Україні визначено у 36 місяців. Норматив перерахування на благодійні цілі становить не менше 50% річного доходу від використання цільового капіталу.

Однак питання формування та використання цільового капіталу в законі не набули розвитку. Наприклад, фондовий ринок не розглядається як об'єкт, куди можуть розміщуватися грошові кошти, які складають цільовий капітал фонду. Щодо управління благодійними ендаументами, лише зазначається (Ст. 9), що відсотки і дивіденди від управління ними призначені для надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначеними благодійником або уповноваженою ним особою, для виконання благодійних програм і для спільної благодійної діяльності.

Сформована ситуація свідчить про неготовність українського суспільства повною мірою оцінити ту роль, яку благодійні фонди можуть виконати в накопиченні людського капіталу країни шляхом підвищення фінансового потенціалу установ освіти.

Висновки

1) Виходячи зі світового досвіду формування ендаументу є ефективним механізмом забезпечення фінансової стабільності та розвитку вузів. Ендаумент у даному випадку виступає центром взаємодії бізнесу та освіти, представляючи, таким чином, механізм державно-приватного партнерства в освіті.

2) Практика Росії показує, що в числі факторів, що гальмують розвиток фондів цільового капіталу вузів, виступають: закритий характер діяльності фондів, недостатній обсяг податкових та інших пільг і стимулів для жертводавців, ступінь ефективності управління цільовим капі-

талом і доходом від нього, залежність інтересу до ендаументу від динаміки економічної кон'юнктури, нерозвиненість культури і традицій благодійності основної частини населення.

3) Стимулювання процесів формування та примноження капіталу фондів вимагає розвитку професійних компетенцій у учасників фонду для активного застосування фандрайзингових технологій.

4) Актуальність створення ендаументів в Україні буде зростати в міру розширення автономії вузів, формування науково-дослідних універ-

ситетів і зростання конкуренції на ринку освітніх послуг.

5) Використання ресурсів благодійних фондів в Україні перебуває в прямій залежності від підвищення рівня прозорості їх діяльності і на цій основі зростання довіри до неї.

6) Очевидною є необхідність доопрацювання вітчизняного законодавства в частині механізмів створення і функціонування фондів цільового капіталу.

Список літератури:

1. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2013. – № 25. – ст.252. Котлер Ф. Основы маркетинга : переводное издание // Ф. Котлер ; Пер. с англ. Боброва В.Б. – М. : Бизнес-кн., 1995. – 698 с.
2. Бельтюков Е.А. Выбор стратегии развития предприятия: Учеб. пособие // Е.А. Бельтюков, Л.А. Некрасов. – Одесса : ОНПУ, 2002. – 280 с.
3. Гулевська-Черниш А., Заболотный А. Європейська благодійність: ми і вони. // «Зеркало недели». – 2013. – №4. – 1 февраля.
4. Мазалов Н.Е. Стратегия и техническая политика промышленных предприятий: учебное пособие // Н.Е. Мазалов. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2011. – 103 с.
5. Миркин Я.М. Эндаумент-фонды (фонды целевого капитала) государственных и муниципальных образовательных учреждений: организация деятельности, состояние и перспективы развития [Текст] : Практическое руководство // Я.М. Миркин (руководитель проекта), К.Б. Бахтараева, А.В. Левченко, М.М. Кудинова (при участии Т.В. Жуковой). – М.: Финансовый университет, 2010. – 144 с.
6. Экономика организации (предприятия) [Текст] : учебник // Е.В. Арсенова [и др.] ; ред. Н.А. Сафронов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономистъ, 2004. – 618 с.
7. Сергеев И.В. Экономика организаций (предприятий) [Текст] : учебник // И.В. Сергеев, И.И. Веретенникова ; под ред. д.э.н., проф. И.В. Сергеева. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : Проспект : Велби, 2008. – 560 с.
8. Швайка Л.А. Планування діяльності підприємства [Текст] : навч. посіб. // Л.А. Швайка. – 3-тє вид., стереотип. – Львів : Новий світ - 2000, 2005. – 268 с.

Надано до редакції 10.02.2014

Моліна Олена Валентинівна / Olena V. Molina
elena13molina@gmail.com

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Фонди цільового капіталу як джерело довгострокового розвитку вузів [Електронний ресурс] / О.В. Моліна // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 2 (12). – С. 126-131. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n2.html>